

Francisco Ponzán: el resistent oblidat, recordat per Joan Català

Joan Català,
guia de muntanya
i un dels homes
més valuosos del
grup de resistència
de Francisco Ponzán,
recorda i evoca
la figura d'aquest
mestre llibertari
aragonès, el qual
va esdevenir l'enemic
número u dels nazis
als Pirineus.



XAVIER MONTANYÀ

Un article
de Xavier Montanyà.

“**N**hi hauria d'haver hagut molts més com ell. Era un home idealista de veritat. Molt bona persona, intel·ligent, culte, tenia molta instrucció: era mestre. Va ajudar a tothom que s'ho mereixia. No era un home d'acció. No li podies donar una pistola, la salut no li ho permetia, era molt miop. En canvi, tenia molt bon cap. Era valent i arriscat. Aquesta va ser la seva

perdició. Al final, no va prendre prou precaucions.”

Així recorda avui Joan Català (Llavorsí, Pallars Sobirà, 1913), guia de muntanya i un dels homes més valuosos del grup Ponzán, la figura del mestre llibertari aragonès que va esdevenir l'enemic número u dels nazis a la frontera pirinenca.

Les històries de Ponzán i Català estan estretament lligades des de la Guerra



JANET MONTANA

“N’hi hauria d’haver hagut molts més com Ponzán. Era un home idealista de veritat. Molt bona persona, intel·ligent i culte: era mestre. Va ajudar tothom que s’ho mereixia. No era un home d’acció. No li podies donar una pistola, la salut no li ho permetia, era molt miop. En canvi, tenia molt bon cap. Era valent i arriscat. Aquesta va ser la seva perdició. Al final, no va prendre prou precaucions...”

Civil fins l’assassinat de Ponzán, el 17 d’agost del 1944, cremat per la Gestapo prop de Tolosa. L’activitat d’aquells anys va marcar la vida de Català per sempre.

La trobada. Català va començar a treballar per Ponzán en el SIEP (Servei d’Intel·ligència Especial Perifèrica), durant la Guerra Civil. Realitzaven tasques d’espionatge darrere la línia de foc, fins que el febrer del 1939 passen a França, com tants d’altres, pel pont de la Guingueta.

“Vam ser dels últims a passar. El riu era ple d’armes. Els francesos les requisaven i molts les destruïen i les llençaven al riu, per tal de no entregar-les. N’érem tants que els gendarmes no podien controlar-nos a tots. Vam poder amagar les pistoles automàtiques i la munició. I un cop a la Cerdanya francesa, vam fer un amagatall en un prat i vam omplir cinc bidons de llet de vint litres amb el material”, explica Joan Català.

Pocs dies després, el grup Ponzán va ser internat al camp de Vernet d’Ariège, un dels pitjors. Havia estat un camp de concentració de la Primera Guerra Mundial, però ja no quedaven ni barracons.

“L’únic que tenien bé era la filferrada. Amb això sí que s’havien gastat els calers. D’aquells camps, no n’hi havia cap de bo, però aquell era terrible, al principi. Era hivern, hi havia molta humitat. Estàvem tots tirats pels prats. La sanitat no existia. Molts van morir i els enterraven allà mateix. Ponzán, d’acord amb nosaltres, es va oferir per construir les barraques. I així ho vam fer. Dúiem un braçolet vermell que ens autoritzava a circular pertot arreu.”

La fuga i la resistència. El 18 de maig del 1939, seguint les instruccions de Ponzán, Joan Català i dos companys més es fuguen del camp. Aquesta seria la primera escapada del llarg historial de fuguista que Català es guanyaria a pols durant la seva vida. Ja havien tingut prou per saber com les gastaven els francesos. Aprofiten la mobilitat que els permet el braçolet de fusters i la foscor de la nit. Als afores del poble els

espera en un cotxe el senyor Jean Benazet, mecànic francès, que els porta al seu poble, Varilhes, i els ajuda, poc després, a arribar fins Andorra.

“La nostra missió era instal·lar-nos a Andorra i des d’allà començar a preparar camins de muntanya i buscar cases de confiança. Volíem obrir una ruta el més segura possible per a anar a peu fins a Manresa i d’allà prendre el tren fins a Barcelona. Al principi, els contrabandistes ens van ajudar a conèixer cases segures, després ja vam anar sols.”

L’objectiu de Ponzán era reorganitzar la resistència antifranquista a l’interior i ajudar els companys empresonats o que havien de fugir. Ponzán va sortir del camp amb un contracte de treball de mecànic, proporcionat per Benazet. Català i Benazet van anar a recuperar els cinc bidons d’armes i munició.

“Aquell dia ens vam retrobar amb Ponzán a Varilhes. Havíem anat tan tranquils amb cotxe, com si res, passant entre França, Andorra i Espanya, carregats amb els cinc bidons d’armes. No teníem por. El que té por no pot dedicar-se a aquests treballs. Ponzán i un membre de la CNT ens esperaven. Tots vam estar contents. Nosaltres ens en vam quedar les que ens feien falta i la resta les vam donar a l’organització. Amb aquelles pistoles es van armar tots els primers grups que vam portar des d’Andorra cap a Barcelona a fer sabotatges. Per desgràcia, tots van caure.”

L’any 1940, un oficial anglès anomenat Marshall, de l’Intelligence Service britànic, contacta amb el grup i els proposa de treballar per a ells, passant gent per la muntanya i efectuant tasques d’espionatge. Ponzán accepta.

“Passàvem agents, militars, i gent normal, des de França cap al consolat anglès a Barcelona. Jo preferia fer de correu. No m’agradava passar gent. Eren molt lents, quan a un no se li descordava l’espartdenya, l’altre es cansava. Jo preferia dur paquets, anar sol. Caminava molt bé per la muntanya, era el meu terreny preferit. I si em cansava em posava a córrer.”

Les dots de lideratge de Ponzán eren inequívokes, com recorda Català: “Ell ens valorava, sabia els mèrits de cadas-



cú. A mi mai no m'havien dit: 'fes això'. M'hi hagués negat. Em deia: 'hi ha això per fer...'. I jo acceptava. Mai no vaig dir que no, encara que es tractés de passar gent. Els que fossin. Per exemple, quan l'ocupació vaig treure del país el secretari de Leon Blumm, la seva dona i el seu fill. Els vam enviar cap a Portugal i es van salvar."

L'agost del 1940, l'Intelligence Service britànic posa en contacte Francisco Ponzán amb el contraespionatge francès. Després de l'ocupació alema-

nya de París, els anglesos decideixen abandonar França. Robert Terres, alias *Lieutenant Tessier* o *El Padre*, en el seu llibre *Double jeu pour la France* (París, 1977), recorda així la primera entrevista: "Ponzán era un home sorprenent: proscrit, anarquista, lluitador aguerrit, una mica terrorista, una mica contrabandista; prim, de veu suau, em va saludar amb gran cortesia i més aviat semblava, amb les ulleres de muntura de conxa, els trets fins i purs, el somriure aparentment tímid sota un front

Les autoritats franceses van internar en nombrosos camps de concentració els refugiats de la Guerra Civil espanyola. L'exili va ser permanent per prop de 125.000 persones, que van establir-se a França definitivament.

Joan Català va ser detingut a França l'any 1951, per assaltar amb altres col·legues una furgoneta de Correus. La policia francesa va fer constar en l'informe: "la seva activitat durant l'ocupació alemanya al servei dels aliats és indiscutible. Admirable coneixedor dels passos fronterers entre França i Espanya, va prestar serveis eminents. L'amor al risc inherent en aquest individu fa d'ell un home summament perillós i no estarà de més recordar que és un especialista de l'evasió." Joan Català va sortir en llibertat després de complir catorze anys i mig de condemna a les presons franceses. Mai més ha tornat a viure a França.



XAVIER MONTANYA

bombat i calba incipient, un jove professor.”

Una feina infatigable. Els anglesos pagaven amb diners els serveis del grup, una ajuda que servia per a mantenir-se i ajudar els companys empresonats a l'interior. Però els francesos, amb el país ocupat pels alemanys, només els van oferir a canvi papers i seguretat a les fronteres. I així van seguir treballant. L'activitat del grup era enorme. Ponzán i els seus homes eren infatigables. A més de jueus i gent que corrien perill a França, van salvar molts pilots aliats que queien en territori ocupat.

Els enemics que tenien els homes de Ponzán es multiplicaven. Havien de sortejar gendarmes francesos i alemanys, carrabiners, policia espanyola, guàrdies civils i als agents de la Brigada Político-Social. El cercle es tancava cada vegada més. Però, com si d'un desafiament es tractés, l'activitat del grup anava en augment.

A més de treballar per als serveis anglesos i francesos, van col·laborar amb la xarxa d'evasió Pat O'Leary, el grup belga Sabot i altres organitzacions clandestines aliades.

“Jo sabia que un dia o altre cauria, per això vaig dir a Ponzán: no em presentis ningú, no vull saber noms. Tu fes els contactes i m'encarregues el que creguis que puc fer millor.”

Explica Català que, en aquells anys va patir nombroses detencions, interrogatoris i empresonaments. No obstant això, Català, irreductible, va protagonitzar quatre fugues espectaculars: de la presó del Cisne de Madrid, del jutjat de guàrdia de Barcelona, de Carabanchel Alto i de la Model de Barcelona, d'on va marxar saltant sol el mur exterior, després d'estabornir un dels guàrdies.

“Jo havia nascut lliure, m'agradava viure lliure. Si em tancaven, m'escapava. La culpa no era meua. La presó no estava feta per a mi. No era el meu lloc”, afirma Català.

El temut Quintela, cap de la Brigada Político-Social de Barcelona, es va topar moltes vegades amb ell a Jefatura: “Era bastant alt i gros. Feia cara de respecte. D'aquelles cares que hi van, saps?... No tenia manies. Li agradava repartir llenya. Va matar i en va fer malbé molts dels nostres. A mi em va proposar que treballés per a ell. Jo li vaig dir que d'aquell pa no en menjava. ‘Et podràs a la presó’, em va dir. Però jo me n'escapava i em tornaven a agafar. Crec que em tenia per un cas impossible.”

Mentrestant, Francisco Ponzán, havia estat detingut l'any 1942, però El Padre el va poder alliberar.

“A més de passar gent, començà a falsificar papers i documents per a tot-hom. Es veu que no se li acabava d'omplir el cap. Necessitava més. Era perillós tot allò, ja hi havia massa gent que podia saber de nosaltres. Ell es va confiar. No va prendre prou precaucions. Va baixar la guàrdia. Era molt entregat, molt valent. I això va ser la seva perdició”, recorda Català, que en els últims temps d'activitat del grup va estar empresonat a Espanya.

Per Ponzán, calia arriscar-ho tot, els

Dos dies abans de l'alliberament de Tolosa, la Gestapo va assassinar cruelment Ponzán, "regat amb benzina i cremat", com ha recordat Robert Terres, cap del contraespionatge francès als Pirineus i amic personal del mestre aragonès. La sort dels supervivents també va ser injusta: "Immersos en la misèria, de vegades sense documents, oblidats en una França per la qual s'havien jugat la pell cada dia durant més de tres anys", apunta Terres.



moments eren crítics, tal com va manifestar en una reunió a Tolosa: "No és la pàtria francesa la que és en perill, ni la llibertat de França: el que està en joc és la llibertat, la cultura, la pau mundial."

L'any 1943 Ponzán és detingut per darrera vegada i empresonat a Saint Michel, Tolosa. La Gestapo el reclama i, finalment, l'intendent general de policia Pierre Marty, que seria afusellat després de l'alliberament, signa l'ordre d'entrega de Ponzán als alemanys, que el van liquidar cruelment, dos dies abans de l'alliberament de la ciutat, el 17 d'agost del 1944.

L'oblit. Robert Terres, cap del contraespionatge francès als Pirineus, va escriure anys després: "Ponzán Vidal, el meu amic Paco, heroic cap del meu equip de guies, detingut novament l'any 1943, regat amb benzina i cremat pels alemanys poc abans de l'alliberament de Tolosa: ignorat, calumniat i a penes gratificat amb una medalleta a títol pòstum. Català, Revola, López, Laguarda, Aguado Martínez i tants d'altres dels seus companys empresonats, internats en camps de concentració, executats. La sort dels sobrevivents: abandonats, en la misèria, de vegades sense documents, per una França per la qual s'havien jugat la pell cada dia durant més de tres anys."

Joan Català va viure, en pròpia pell, l'abandonament i el menyspreu que el Govern i la policia francesa els dedicaven un cop havien complert la seva funció. Un any i mig després d'acabada la guerra, Joan Català va sortir de la presó de Carabanchel i se'n va anar cap a França. Estava malalt, no tenia documents, ni diners. A la frontera va ser detingut i conduït a la Territoire (Servei de Vigilància del Territori) de Tolosa. "Allà em van proposar treballar per a ells i jo no vaig acceptar. Els interessava espionar els espanyols exiliats. Volien que fes de confident. M'hi vaig negar. Per sort, El Padre em va poder posar en llibertat, però amb el temps tot es va anar complicant més. Fins i tot per a El Padre. Em negaven els papers, no m'atenien a l'hospital perquè no tenia seguretat social, malvivia en cases de companys... Els francesos es van dedi-

Els enemics que tenien els homes de Ponzán es multiplicaven.

El cercle es tancava cada vegada més. Però, com si d'un desafiament es tractés, l'activitat del grup anava en augment

car a purgar tots els que havíem treballat per a ells. Devien pensar: el que és capaç en la guerra ho és en la postguerra. Quan ja no els vam fer falta... Garrotada! Així va ser."

Joan Català va ser detingut a França l'any 1951, per assaltar amb altres col·legues una furgoneta de Correus. L'opinió que tenia la policia francesa dels antics col·laboradors de la resistència és evident en una nota policial sobre ell, signada a Tolosa el 16 de juliol de 1951 per l'inspector Pierre Gonor: "La seva activitat durant l'ocupació alemanya al servei dels aliats és indiscutible. Admirable coneixedor dels passos fronterers entre França i Espanya, va prestar serveis eminents. L'amor al risc inherent en aquest individu fa d'ell un home summament perillós i no estarà de més recordar que és un especialista de l'evasió."

Joan Català va sortir en llibertat després de complir catorze anys i mig de condemna a les presons franceses. Mai més ha tornat a viure a França.

Francisco Ponzán va rebre a títol pòstum les següents distincions: l'any 1948, l'estat major de l'exèrcit francès el nomena capità i li atorga dues creus de guerra amb Palma. El rei d'Anglaterra el condecora amb el Llorer de Plata. El president dels EUA, Dwight Eisenhower, li dedica un certificat de gratitud i, l'any 1998, el mariscal en cap de les forces aèries britàniques li concedeix un certificat commemoratiu en nom de la Royal Air Forces Escaping Society. Al seu país, excepció feta del nom inscrit en el monument als francesos caiguts, en el cementiri de Montjuïc de Barcelona, és completament desconegut i ignorat.